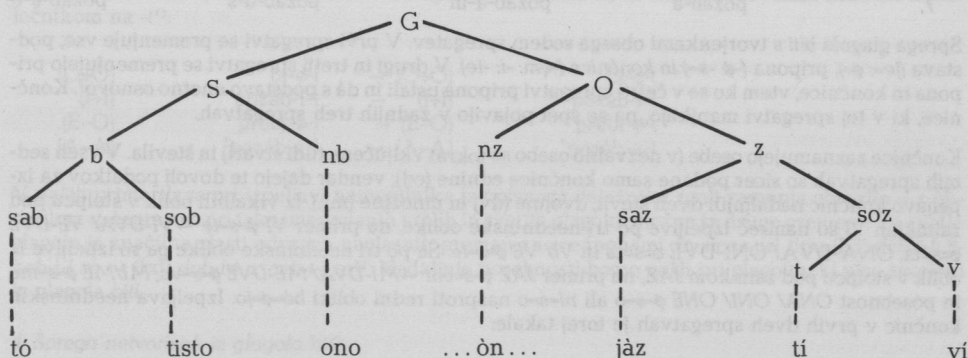

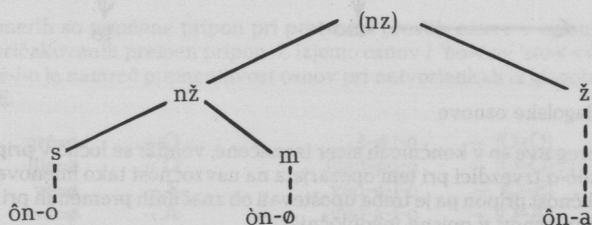
POSKUS POSTOPNE OBRAVNAVE SLOVENSKE SPREGE

1. Kategorija osebe in spola

Pri našem sporazumevanju s pomočjo govorice (langage) izhajamo z dveh vidikov, z relativnega govornega in absolutnega, jezikovnega¹. Z govornega vidika (G) se sporazumevamo o tem, kaj JE s kakšno stvarjo (S) ali osebo (O) oziroma kaj DELA. Za boljši razvid delimo stvari naprej na bližnji (b) in nebližnji (nb) in osebe na nezvalno (nz) in zvalni (z):

Kot vidimo, pa se bližnji stvari spet delita na samobližnjo (sab) in sobližnjo (sob) ter zvalni osebi na samozvalno (saz) in sozvalno (soz)², pri čemer je sozvalna povrh še tikalna (t) in vikalna (v)³. Vsa ta razvejanost govornega vidika je besedno podana z zaimki, katerih osrednji predstavnik je nezvalno osebo zaznamujoči zaimek ... òn ... Pike ob tem zaimku so pomenljive; nakazujejo namreč novo kategorijo spola, ki omogoča prehod iz govornega v jezikovni vidik govorice:

Nezvalna oseba je podana v oklepaju, ker je kategorija spola⁴ lastna tudi drugim stvarjem in osebam, pri nezvalni osebi je le najbolj jasno izražena. Pri novi kategoriji ločimo najprej neženski (nž) in ženski (ž) spol, neženski spol pa se deli na srednjega (s) in moškega (m).

¹ A. A. Ufimceva, Leksičeskaja nominacija. Jazykovaja nominacija. Moskva 1977, str. 48.

² C. Vincenot, Essai de grammaire slovène. Ljubljana 1975, str. 170.

³ H. Jug-Kranjec, Slovenščina za tujce. Ljubljana 1978, str. 12.

⁴ J. Toporišič, Slovenska slovnica, Maribor 1976, str. 239 in 243.

2. Sprega glagola biti s tvorjenkami

Kategorija osebe in spola je najbolj polno izražena pri zaimkih kot prvi besedni vrsti, pri nadaljnjih dveh besednih vrstah – pri glagolu in samostalniku – pa morfološko prevlada bodisi oseba ali spol. Morfološko prevlado osebe naj pokaže sprega glagola *biti*⁵ s tvorjenkami *pozabiti*, *prebiti*⁶ in *pozábljati*:

	ONO ...	JAZ	TI	VI
1.	je=ϕ	ϕ=s=em	ϕ=s=i	ϕ=s=te
2.	ni=ϕ	ni=s=em	ni=s=i	ni=s=te
3.	bó=ϕ	bó=ϕ=m	bó=ϕ=s	bó=s=te
4.	bi-ϕ	bi-ϕ	bi-ϕ	bi-ϕ
5.	pozáb-i	pozáb-i-m	pozáb-i-s	pozáb-i-te
6.	*prebí-e	*prebí-e-m	*prebí-e-s	*prebí-e-te
7.	*pozáb-a	*pozáb-a-m	*pozáb-a-s	*pozáb-a-te

Sprega glagola *biti* s tvorjenkami obsega sedem spregatev. V prvi spregatvi se premenjuje vse, podstava (*je=*: *ϕ=*), pripona (*-ϕ* *-s=*) in končnice (*-em*: *-i*: *-te*). V drugi in tretji spregatvi se premenjujejo pripona in končnice, vtem ko se v četrti spregatvi pripona ustali in dá s podstavo enotno osnovo⁷. Končnice, ki v tej spregatvi manjkajo, pa se spet pojavijo v zadnjih treh spregatvah.

Končnice zaznamujejo osebe (v nezvalno osebo so tokrat vključene tudi stvari) in števila. V vseh sedmih spregatvah so sicer podane samo končnice ednine (ed), vendar dajejo te dovolj podatkov za izpeljavo končnic nadaljnjih dveh števil, dvojine (dv) in množine (mn). Iz vikalnih oblik v stolpcu pod zaimkom *VI* so namreč izpeljive po tri needninske oblike, na primer *VI* *ϕ=s=te* → *VI-DVA/ VE-DVE* *ϕ=s=ta*, *ONA-DVA/ ONI-DVE* *ϕ=s=ta* in *VI/ VE* *ϕ=s=te*. Še po tri needninske oblike pa so izpeljive iz oblik v stolpcu pod zaimkom *JAZ*, na primer *JAZ* *ϕ=s=em* → *MI-DVA/ ME-DVE* *ϕ=s=va*, *MI/ME* *ϕ=s=mo* in posebnost *ONA/ ONI/ ONE* *ϕ=s=0* ali *ni=s=0* nasproti redni obliki *bó=ϕ=jo*. Izpeljava needninskih končnic v prvih dveh spregatvah je torej takale:

	nz	saz	t	v
ed	-	-em	-i	-te
		↓		
dv	-ta ←	-va	-ta ←	
		↓		
mn	-o ←	-mo	-te	

3. Proste in opisne glagolske osnove

Tretja in zadnje tri spregatve so v končnicah sicer izenačene, vendar se ločijo v priponah, prim. *bó=ϕ* *pozáb-i*: **prebí-e*: **pozáb-a* (zvezdici pri tem opozarjata na navzočnost tako imenovanega kriptofonema⁸ v priponah). Različnost pripon pa je treba upoštevati ob značilnih premenah pri pretvorbi prostih (sedanjskih) glagolskih osnov v opisne (nedoločniške)⁹:

O	bó=ϕ	+ O	bi-ϕ-l-ó	→ (O+O)	bi-ϕ-l
I	pozáb-i	+ I	pozab-i-l-o	→ (I+I)	pozáb-i-l

⁵ J. Dubois, Grammaire structurale du français: le verbe. Paris 1967, str. 60.

⁶ A. Bajec – R. Kolarič – M. Rupel, Slovenska slovnica. Ljubljana 1971, str. 233.

⁷ L. Novák, Morphèmes zéro initiaux en allemand. Recueil linguistique de Bratislava. Volume V. Bratislava 1978, str. 73.

⁸ V. Nartnik, Klasifikacija glagolov in namenilnik. Slavia XLVIII. Praha 1979, str. 138.

⁹ Glej 8, str. 135.

E	*prebí-e	- O	prebí- ϕ -l-o	→ (E-O)	prebí- ϕ -l
A	*pozáb-a	- A	*pozáb-a-l-o	→ (A-A)	pozáb-a-l

Opisne osnove so najprej lastne tako imenovanim opisnim deležnikom, ki so tu podani v srednji in moški obliki, prim. *ONO bi= ϕ bi- ϕ -l-ó*: *ON bi= ϕ bi- ϕ -l* (ženska ter needninske oblike pa se izvajajo iz srednje, prim. *ONO bi= ϕ bi- ϕ -l-ó* → *ONA bi= ϕ bi- ϕ -l-á*: *ONA-DVA bi= ϕ bi- ϕ -l-á*: *ONI-DVE bi= ϕ bi- ϕ -l-i* ...). Moški obliki opisnega deležnika torej prehajata dve stopnji. Prosta oblika kot prva stopnja preide najprej v srednjo obliko opisnega deležnika ob morebitnem premiku naglasa proti končnici¹⁰, pa tudi ob morebitni premeni pripone. Premik naglasa je posebej zaznamovan S PLUSOM (prim. *pozáb-i + pozab-i-l-o*), premena pripone pa je posebej razvidna IZ OPOZORILNIH VELIKIH ČRK (prim. E *prebí-e - O prebí- ϕ -l-o).

Ko se pri moški obliki opisnega deležnika nato briše še končnica -o, se naglas pogosto vrne na staro mesto (prim. I *pozáb-i-l-o* → (I+I) *pozáb-i-l*) in edino pričevanje morebitnega premika naglasa ali premene pripone na prehodu iz prve v drugo stopnjo je zapis v oklepaju. Ta zapis se lahko prenese še k namenilniku na -t, ki je vezni člen med opisnim deležnikom in tako imenovanim kratkim nedoločnikom na -t¹¹:

(O+O)	bí- ϕ -l	→ (O+O)	bí- ϕ -t
(I+I)	pozáb-i-l	→ (I+I)	pozáb-i-t
(E-O)	prebí- ϕ -l	→ (E-O)	prebí- ϕ -t
(A-A)	*pozáb-a-l	→ (A-A)	*pozáb-a-t

V naših primerih se pri izpeljavi namenilnika iz opisnega deležnika zgolj zamenja obrazilo -l z obrazilom -t, čeprav so pri tako imenovanih votlih in svetlih glagolih možne še druge premene. Za svetle glagole je značilna zlasti odprava naglasnih premen za predponami, in sicer pri tipu (Ixl) *dob-i-l*: *z-neb-i-l* se → (Ixl) *dob-i-t*: *z-neb-i-t* se¹². Nadaljnje posebnosti bomo našli pri glagolih, ki niso tvorjeni iz glagola *biti*.

4. Sprega netvorjenk iz glagola biti

Proste osnove netvorjenk iz glagola *biti* se vežejo z izenačenimi končnicami, glede na sklepne zložnike (vokale)¹³ v priponah pa se uvrščajo v tretjo in zadnje tri spregatve:

O	gré= ϕ	+ O	š- ϕ -l-ó	→ (O+O)	š-è-l
I	cén-i	+ I	cén-i-l-o	→ (I+I)	cén-i-l
E	-id=e	- O	-š- ϕ -l-o	→ (E-O)	-š-è-l
A	gléd-a	- A	gléd-a-l-o	→ (A-A)	gléd-a-l

V navedenih primerih so premene pripon pri pretvorbi prostih osnov v opisne pričakovane. Toda veliko je tudi nepričakovanih premen pripon. Z izjemo osnov I **bo-i* se: **sto-i* × O *bá- ϕ -l-o* se: *stá- ϕ -l-o* in A *im-á* × E *im-é-l-o* je namreč premenljivost osnov pri netvorjenkah iz glagola *biti* usmerjena v postopno ŠIRJENJE:

O	gré= ϕ	+ O	š- ϕ -l-ó	→ (O+O)	š-è-l
O	(j)é= ϕ	- O	(j)éd- ϕ -l-o	→ (O-O)	(j)éd-è-l
O	vé= ϕ	- E	véd-e-l-o	→ (O-E)	véd-e-l
O	-vé= ϕ	- A	-véd-a-l-o	→ (O-A)	-véd-a-l

Pričakovano in nepričakovano premenljivost pripon pri pretvorbi prostih osnov v opisne lahko smotno podamo v obliki koordinatnega sistema samo prostih osnov¹⁴. Navpično pri tem razvrstimo proste osnove po spregatvah in naglasnih tipih, vodoravno pa po postopni širljivosti zložnikov v pripo-

¹⁰ F. Jakopin, O akcentu slovenskega glagola. Jezikovni pogovori. Ljubljana 1965, str. 107.

¹¹ J. Petr, Základy slovinštiny. Praha 1974, str. 37.

¹² Glej 2, str. 118.

¹³ V. Nartnik, Poskus nove obravnave slovenskega fonološkega sistema. JiS XVIII, str. 88.

¹⁴ Glej 8, str. 137.

nah. Proste osnove s pričakovano premenljivimi priponami nato ločimo od drugih tako, da jih uokvirimo¹⁵:

	O	I	E	A
O+	gré=φ	-	-	-
-	(j)é=φ	-	vé=φ	-vé=φ
Ix	*bo=í se	mol-í	mol-í	mòlč-i
+	-	cén-i	-	-
-	-	misl-i	-	-
Ex	zr=è	-	vid-i	slíš-i
+	-(i)d=e	mín-e	vr-è	žg-è
-	-id-e	šin-e	vén-e	*pis-e
Ax	-	-	-	*ris-e
+	-	-	im-á	igr-á
-	-	-	-	-slúš-a
				gléd-a

Pričujoči koordinatni sistem nam na eni strani omogoča novo delitev glagolov glede na postopno širljivost zložnikov v priponah: glagoli v stolpcu pod O so votli, glagoli v stolpcih pod I in E so svetli in glagoli v stolpcu pod A so široki. Na drugi strani pa nam koordinatna ureditev dá tudi bolj drobne podatke, če upoštevamo, da se kriptofonem v priponah praviloma ohranja le pri glagolih zadnje spregete ter pri zevu¹⁶

E	*dá-e	+ A	*da-á-l-o	→ (E+A)	*da-á-l
E	*pòsl-e	+ A	posl-á-l-o	→ (E+A)	posl-à-l
E	*posl-ú=e	+ A	posl-ov-á-l-o	→ (E+A)	posl-ov-à-l
A	*pozáb-a	- A	*pozáb-a-l-o	→ (A-A)	*pozáb-a-l

Zato je treba posebej opozoriti le še na nekatere značilne premene pripon in podstav. Širokost priponskega /è/ se pri pretvorbi prostih osnov v opisne praviloma zoži oziroma stopnjuje, prim. E *cvet-è*: vr-è: *sp-è sm-é* x E *cvet-é-l-o*: vr-é-l-o: *sp-é-l-o*: *sm-é-l-o* in E *tk-è*: *žg-è* x A *tk-á-l-o*: *žg-á-l-o*, nestalno naglašeni /e/ ali /o/ v podstavah pa je ob izjemah E *jém-e: *ór-e + A *jem-á-l-o*: *or-á-l-o* praviloma ozek. Povrh je treba naštetí še te premene podstav:

bó=	→ bi-	(j)é=	→	(j)éd-	pêr=	→	pr-
pô=	→ pé-	grê=	→	š-	tár=	→	têr-
bo= se	→ bá- se	-(i)d=	→	-š-	-tr=	→	-têr-
kú=	→ kov-	(v)léc=	→	(v)lék-	kòln=	→	klé-
rú=	→ ruv-	striž=	→	stríg-	(j)ám=	→	(j)é-
rjov=	→ rjú-	mór=	→	môg-	-(i)m=	→	-jé-
plév=	→ plé-	žên=	→	gn-	žm=	→	žé-

Naštete podstave zastopajo tudi druge premenljive podstave, in sicer: *bo= se* - *sto=*, *kú=* - *snú=*, *rú=* - *sú=*, *pl'ú=*, *bl'ú=* in *kl'ú=*; *rjov=* - *plóv=*, *plév=* - *dén=* in *stán=*; *(j)é=* - *vé=* in *-vé=*, *(v)léc=* - *tòlč=*, *pêč=*, *rêč=* in *têč=*; *striž=* - *stréž=*, *léž=*, *séž=*, *-préž=* in *vêrž=*; *pêr=* - *bêr=*, *zòv=*, *sér=*, *stél=*, *mél=*, *kól=* in *pól=*; *tár=* - *dêr=*, *-tr=* - *-str=*, *-pr=*, *zr=*, *žr=*, *mr=*, *-vr=* in *cvr=*; *(j)ám=* - *mán=* in *žán=* ter *žm=* - *-tm=*, *-tn=*, *-čn=* in *pn=*.

Že v prejšnjem poglavju je bilo omenjeno, kako se iz opisne osnove naposled izpelje še namenilnik. Opisnemu deležniku se najprej briše končnica (prim. *bá-o-l-o se* → (I x O) *bá-o-l se*), nato pa se obrazilo -l zamenja z obrazilom -t:

(I x O) *bá-o-l se* → *bá-o-t se*

Tako je pri pravilni izpeljavi. Vendar pa obstaja še vrsta posebnosti predvsem v zvezi z naglasom. Te izpeljavne posebnosti si bomo ogledali v zaporedju treh naglasnih tipov, priponskega (x), premičnega (+) in podstavnega (-).

¹⁵ Glej 2, str. 106.

¹⁶ Glej 6, str. 24.

POSEBNOSTI TIPa (x)

(IxI) *-mól-i-l ... , stór-i-l, govór-i-l in púst-i-l* → *-mol-i-t ...*

(IxE) *vis-e-l, hît-e-l, kíp-e-l, živ-e-l, lét-e-l, žêl-e-l, vêl-e-l, bôl-e-l, nôr-e-l, zôr-e-l in gôr-e-l* → *vis-é-t ...*

(IxA) *sc-á-l, sp-á-l, mîž-a-l ... , mêtč-a-l ... , rênč-a-l ...* → *sc-á-t ...*

(ExO) *zêr-o-l ...* → *zr-é-t ...*

(AxA) *igr-à-l ...* → *igr-à-t ...*

POSEBNOSTI TIPa (+)

(O+O) *š-ê-l* → *i-o-t*

(I+I) *cén-i-l ... , žên-i-l, sêl-i-l, pòln-i-l, nôs-i-l, prôs-i-l, vòz-i-l, brôd-i-l, hòd-i-l, vòd-i-l, -slôn-i-l, -klôn-i-l, gôn-i-l, -kôl-i-l, gôl-i-l, vòl-i-l, mól-i-l, tòč-i-l, skôč-i-l, môč-i-l in lôm-i-l* → *cén-i-t ...*

(E+O) *-š-ê-l, têt-ø-l in dêr-ø-l* → *-i-ø-t, tr-é-t ...*

(E+I) *min-i-l, -klê-ni-l, trê-ni-l, krê-ni-l, -grê-ni-l, -čê-ni-l, -ščê-ni-l, gá-ni-l ... , (ô)g-ni-l ... , tô-ni-l in klôn-i-l* → *min-i-t ...*

(E+E) *hôt-e-l in úm-e-l* → *hot-é-t ...*

(E+A) *gn-à-l, sr-à-l, stl-à-l, kl-à-l, pl-à-l, isk-à-l, lag-à-l, posl-à-l, ... -qv-à-l, ... -ev-à-l, mêt-a-l, tês-a-l, čês-a-l, krês-a-l, klês-a-l, pêl-a-l, zôb-a-l, kôp-a-l, klêp-a-l, trêp-a-l, pís-a-l, klíc-a-l, plês-a-l, bás-a-l, liz-a-l, véz-a-l, káz-a-l, máz-a-l, skák-a-l, škrip-a-l, gib-a-l, in drém-a-l* → *gn-à-t ...*

(A+A) *-slúš-a-l ...* → *-slúš-a-t ...*

POSEBNOSTI TIPa (-)

(O-O) *(j)éd-e-l* → *(j)é-s-t*

(E-O) *stà-o-l, -š-ê-l, -zéb-ê-l, dòlb-ê-l, grèb-ê-l, tép-ê-l, sóp-ê-l, in hróp-ê-l* → *stá-o-t, -i-o-t, -zéb-s-t, dòlb-s-t, grèb-s-t ...*

(E-O) *mét-ê-l, séd-ê-l, méd-ê-l, pád-ê-l, krád-ê-l, gód-ê-l, trés-ê-l, pás-ê-l, rás-ê-l, gríz-ê-l, léz-ê-l, ívêz-ê-l, in mòlz-ê-l* → *mé-s-t ...*

(E-O) *mét-ê-l, gnét-ê-l, plét-ê-l, préd-ê-l, bléd-ê-l, véd-ê-l, bód-ê-l, nés-ê-l in véz-ê-l* → *mè-s-t ...*

(E-O) *(v)lék-ê-l, tòlk-ê-l, strig-ê-l, strég-ê-l, ség-ê-l, -prég-ê-l in lég-ê-l* → *(v)lé-č-(t) ...*

(E-O) *vêrg-ê-l, ték-ê-l, rék-ê-l, pék-ê-l in móg-ê-l* → *vrê-č-(t), tè-č-(t) ...*

Načela izpeljave opisnih deležnikov, ki se rabijo za tvorbo zloženih glagolskih oblik¹⁷, so s tem podana, za izpeljavo namenilniku bližnjega kratkega nedoločnika pa je značilna zgolj dosledna motnost oksitoničnega /à/, ki je pri namenilniku vezana na predpono, prim. (E+A) *kov-à-t: -kov-à-t* → *kov-à-t: -kov-à-t*. Edini izjemi sta tu glagola (IxO) *bá-ø-t se: z-bá-ø-t se in stá-ø-t: po-stá-ø-t*.¹⁸

5. Mešanje prostih in opisnih osnov

Doslej smo obravnavali oblike, ki se redno izpeljujejo bodisi iz proste ali iz opisne osnove. So pa tudi oblike, ki se pri njih osnove mešajo¹⁹. Take oblike so najprej velelniki:

bó=ø=š		TI	VI
bó=ø=š	→	bód=i	bód=i-te
	pozáb-i-l	→	pozáb-i
			pozáb-i-te

¹⁷ Glej 4, str. 324.

¹⁸ J. Toporišič, Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika. Maribor 1978, str. 203.

¹⁹ Glej 2, str. 104.

bó=∅=š	prebí-∅-l →	prebí-∅-j	prebí-∅-j-te
bó=∅=š	*pozáb-a-l →	*pozáb-a-j	*pozáb-a-j-te

V nasprotju s čvrstim obrazilom -t kratkega nedoločnika je za velelnik značilno oslabeło obrazilo -j, ki se s svetlo pripono navadno sploh zlije, prim. *pozáb-i*: **pozáb-a-j*. Spodbudo za to zlitje je treba iskati pri vikalni ter needninskih končnicah zvalnih oseb -te: -ta: -te in -va: -mo:

		TI	VI
(O-E)	véd-e-t →	véd-i	véd-i-te
(I-E)	-víd-e-t →	-víd-i	-víd-i-te
(ExE)	vr-é-t →	vr-i	vr-i-te
(AxEx)	im-é-t →	im-é-j	im-é-j-te

Kot vidimo, se pri svetlih glagolih upre zlitju obrazila s pripono samo glagol zadnje spregatve. Pri drugih glagolih pa po zlitju dobimo pripono -i/i, ki oksitonična praviloma odda naglas zložni podstavi:

		TI	VI
(E+I)	min-i-t →	mín-i	min-i-te
(E+E)	ml-é-t →	mêl=i	mel=i-i-te

Zadnji primer tudi kaže, kako si v težnji po paroksitezezi velelnik »sposodi« kar podstavo proste osnove in z njo nadomesti podstavo opisne. Take sposoje so še bolj značilne za votle in široke glagole, ki ostanejo zvesti opisni osnovi le pri zadnji spregatvi. Pri drugih spregativah pa na kratke nedoločnike kot predstavnike opisnih osnov spominjajo zgolj naglasi velelnikov:

		TI	VI
(O-A)	dà-∅-t →	dà-∅-j	dà-∅-j-te
(I-O)	bá-∅-t se →	bó=∅-j se	bó=∅-j-te se
(ExA)	žg-à-t →	žg-i	žg-i-te
(AxA)	igr-à-t →	igr-à-j	igr-à-j-te

Votli in široki glagoli se pri izpeljavi velelnika vedejo enako. Če se njihova prosta podstava končuje na zložnik, ji sledi ničta pripona -o-, če pa se končuje na sozložnik, ji sledi zlita pripona -i/i:

(O-O)	(j)é-s-t →	(j)é-∅-j	(j)é=∅-j-te
(E-O)	tè-č-(t) →	têc=i	tec=i-te
(E+A)	mêt-a-t →	*mêt-i	*met-i-te
(E+A)	ruv-à-t →	rú=∅-j	rú=∅-j-te

Pri podstavah prostih osnov votlih glagolov zasluži pozornost še zožitev sklepnega /č/ in /ž/ v /c/ in /z/, prim. (E-O) (v)lê-č-(t): *strí-č-(t) → (v)léc=i: stríz=i*. Drugi posebni velelniki votlih in širokih glagolov pa so²⁰: (O+O) *i-o-t → pó-id=i*, (E+O) *tr-é-t → tr=i*, (E-O) *dé-o-t: -môč-(t): (j)é-o-t → dên=i: -môz=i: (j)êm=i*, (E+A) **da-à-t: *ma-à-t → *da-à-j: *ma-à-j* in (A-A) *gléd-a-t → glé=∅-j*.

Nadaljnji primer mešanja prostih in opisnih osnov nahajamo pri izpeljavi tako imenovanih trpnih deležnikov. V nasprotju z velelniki pa obrazilo teh deležnikov bolj ali manj očvrsti:

dá-∅-l-o je=∅ →	dá-∅-n-o je=∅
dé-∅-l-o je=∅ →	dé-∅-t-o je=∅

Pri izpeljavi trpnih deležnikov je za zamenjavo obrazila -l- najprej važna širokost ali ozkost zadnjega fonema pred obrazilom. Za ozkim zložnikom namreč obrazilo -n- očvrsti v -l- podobno kot za nešumnim sozložnikom:

têr-∅-l-o je=∅ →	têr-∅-t-o je=∅
(j)éd-∅-l-o je=∅ →	(j)éd-e-n-o je=∅
-id=e →	-id=e-n-o je=∅
peč=e →	peč=e-n-o je=∅

²⁰ Glej 4, str. 301.

Zadnji primeri spet kažejo, kako se za šumnim sozložnikom ničta pripona - $\emptyset$ - zamenja s pripono -e/ê-, zblížajočo osnovo trpnega deležnika s prosto osnovo ne le pri votlih, ampak tudi pri svetlih glagolih:

ml-é-l-o je= $\emptyset$	→	ml-é-t-o je= $\emptyset$
hot-é-l-o je= $\emptyset$	→	hot-ê-n-o je= $\emptyset$
	del-í →	del-ê-n-o je= $\emptyset$
	-hód-i →	*-hód-ê-n-o je= $\emptyset$

Pri svetlih glagolih je namreč očvrstitev obrazila -l- v obrazilo -t- omejena le na nekaj trpnih deležnikov oziroma glagolnikov (prim. ml-é-t-j-e: vr-é-t-j-e: sp-é-t-j-e: živ-é-t-j-e: um-é-t-j-e: im-é-t-j-e). Sicer pa se rajši premenjuje sama pripona: na eni strani se posplošeno razširi pripona -e/ê- opisne osnove v pripono -e/ê (prim. vid-e-n-o: hot-ê-n-o), na drugi pa se pripona -i/i- proste osnove zlije z vstavljeno pripono -e/ê- v pripono -e/ê-, ki s svojim kriptofonom / / povzroči značilne premene predhodnih sozložnikov²¹:

*s·	→	š·	*p·	→	pl·
*z·	→	ž·	*b·	→	bl·
*t·	→	č·	*m·	→	ml·
*d·	→	j·	*v·	→	vl·

Vzrok za vstavitev pripone -e/ê- je v težnji po čim večjem ločevanju trpnih deležnikov in nedoločnikov, prim. (E+O) tēp- $\emptyset$ -t-o: tr-é-t in del-ê-n-o: del-í-t. Kriptofonom se v priponi -e/ê- pogosto tudi opusti:

-búr-i →	*-búr-ê-n-o je= $\emptyset$
-modr-í →	-modr-ê-n-o je= $\emptyset$
-męrv-í →	*-męrv-ê-n-o je= $\emptyset$
-męrtv-í →	-męrtv-ê-n-o je= $\emptyset$

V navedenih primerih se kriptofonom opusti pri težje izgovorljivih sozložniških sklopih, pri glagolih tipa -rús-i: -solz-í: klát-i: pod-í pa sili k opustitvi prevelik odmik podstave od prvotne glasovne podobe. Premenljive podstave si je treba pri teh štirih tipih posebej zapomniti:

glas-í, kras-í, gas-í, ros-í, kos-í, -telés-í, (v)és-í, mės-í, kvás-í, nós-í, trós-í, -kús-í, brús-í → *glas-ê-n-o je= $\emptyset$...

kaz-í, groz-í; gáz-í, páz-í, vóz-í → *kaz-ê-e-n-o je= $\emptyset$...

-vest-í, -mest-í, -last-í, čast-í, mast-í, radost-í, zadost-í, -milost-í, žalost-í, prost-í, gost-í, pust-í, -smert-í, -svet-í; čist-í, kęst-í, klést-í, -svést-í, -senét-í, mlát-í, gát-í → *-vest-ê-n-o je= $\emptyset$...

-serd-í, ced-í, red-í, sad-í, slad-í, hlad-í, mlad-í, smrad-í, grad-í, kad-í, plod-í, rod-í, -lagod-í, vod-í, -svo-bod-í, smod-í, bud-í, mud-í; tęrd-í, čéd-í, -sklád-í, vád-í, sód-í, hód-í → *-serd-ên-o je= $\emptyset$...

Premene so pogosto vezane tudi na protistavo predponskega deležnika brezpredponskemu glagolniku: -gnús-í; -ráz-í, -mráz-í, -vęst-í, -čvęst-í, -zlat-í, -sramot-í, -krot-í, -korist-í, sít-í; -god-í, -prid-í, -glád-í, -núd-í, -trúd-í → *gnús-ê-n-o je= $\emptyset$ gnús-e-n-j-e...

Nepričakovana pa je pojavitev kriptofonema pri deležnikih tipa *gá-n 'e-n-o..., pri deležnikih *-úm-e-n-o in *-skęrb-ê-n-o ter pri glagolnikih *tęp-ê-n-j-e in *živ-ê-n-j-e. Med posebnostmi je včasih tudi nenavaden naglas pri trpnih deležnikih iz širokih glagolov, prim. tes-á-n-o: pis-a-n-o → tes-á-n-j-e: pis-á-n-j-e, ter pri nekaterih glagolnikih, ki jih navedimo kar v slovarski obliki: dopadénje, vstajénje, mišljénje, odrešénje, zaslužénje, žaljénje, oznanjénje in pozabljénje.

V zvezi z brisanjem končnega -o velja pri trpnih deležnikih naposled opozoriti na tri značilne zglede: -zn-á-n-o: živ-é-t-o: roj-ê-n-o → -zn-á-n: živ-é-t: roj-ê-n. Izjemi pa sta obliki (po-)roj-ê-n-o: (ne)zn-á-n-o → (po-)rj-ê-n: (ne-)zn-á-n.

Vlado Nartnik
Filozofska fakulteta v Pragi

²¹ Glej 8, str. 138.